

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו'.¹ הנה פרשת ואתחנן מסיים 'אשר אנכי מצוך היום לעשותם'² פירש רש"י ז"ל³, היום לעשותם - ולמחר לקבל שכרם, עיין מה שפירשו המפרשים⁴.

והנראה לי, כי איתא בגמרא (פסחים נד א)⁵ שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, וקחשיב בינייהו תורה תשובה וגן עדן וכו'. והנה ממילא משתמע, כשהתורה נברא קודם שנברא העולם - ממילא היא גדולה כמה פעמים מזה העולם, כדאיתא בגמרא (עירובין כא א)⁶ במגילה שראה הנביא כתובה פנים ואחור, עיין שם כמה שיעור זה העולם, כפי חשבון המגילה שראה, וממילא מצומצם התורה בזה העולם עד למאד מאד⁷. וכשהאדם מייגע את עצמו בתורה בזה העולם - אזי זוכה לעתיד לגלות לו זה הדבר בעצמו, וכל טעמיה ודיקדוקיה שידע שרש הדבר⁸. וזה הוא העיקר כל תענוג גן עדן והנשמות הקדושות, שמגלים להם טעמי תורה. והנה מצינו בזה הקדוש, שהנשמות היו מגלים להתנא הקדוש רבי שמעון בן יוחאי ז"ל תורה מה שאומרים בגן עדן, והיה שמח עד למאד שזכה לזה⁹. וכדמצינו באדם הראשון קודם החטא (בראשית ב טו)¹⁰ וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, ופירשו חז"ל (זהוה תרומה קסה ב)¹¹ לעבדה - זו מצות עשה, ולשמרה - זו לא תעשה, כי שם היה מקיים המצות באמת על פי הסוד, עיין בספרים הקדושים. כן עכשיו בעולם הנשמות, זוכים לזה הנשמות הקדושים לקיים המצות על פי סוד, ולומדים התורה הקדושה על פי סוד¹².

נחזור לעניינינו משם פארה היא הפאור סמיכת הפרשיות שמסיים אשר אנכי מצוך היום לעשותם כדפירשו חז"ל והובא בפירוש רש"י ז"ל, היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם וסמך ליה הסדרה והיה עקב, פירוש, עקב הוא נוטריקון עדן קודם בריאה; רצה לומר, שהשכר הוא בעדן שהוא קודם הבריאה של זה העולם, ושם תשמעון את המשפטים האלה פירוש, שם תזכו לשמוע את המשפטים האלה, מה שלא הבנתם בזה העולם התורה, מחמת שהיא מצומצם עד למאד בזה העולם, שאי אפשר להעולם

¹ דברים פרק ז: (יב) והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך:

² דברים פרק ז (ואתחנן): (יא) ושמרת את המצוה ואת החקים אשר אנכי מצוך היום לעשותם: פ

³ רש"י: (יא) היום לעשותם - ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

⁴ בעל הטורים: (יב) והיה עקב. לעיל מינה כתיב היום לעשותם וסמך ליה עקב. כלומר, היום לעשותם אבל שכרם בעקב, פירוש בסוף (דב"ר ג ג).

⁵ תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נד עמוד א: תניא: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, וכסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח.

⁶ תלמוד בבלי מסכת עירובין דף כא עמוד א: אמר רב חסדא דריש מרי בר מר: מאי דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, דבר זה אמרו דוד ולא פירשו, אמרו איוב ולא פירשו, אמרו יחזקאל ולא פירשו, עד שבא זכריה בן עדו ופירשו. אמרו דוד ולא פירשו, - דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, אמרו איוב ולא פירשו - דכתיב ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים, אמרו יחזקאל ולא פירשו - דכתיב ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קנים והגה והי. קנים - זו פורענותן של צדיקים בעולם הזה, וכן הוא אומר קינה היא וקוננוה. והגה - זו מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, וכן הוא אומר עלי הגיון בכנור. והי - זו היא פורענותן של רשעים לעתיד לבא, וכן הוא אומר הוה על הוה תבוא. עד שבא זכריה בן עדו ופירשו - דכתיב ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר אני ראה מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה. וכי פשטת לה הויה לה עשרין בעשרין, וכתוב היא כתובה פנים ואחור. וכי קלפת לה כמה הויה לה - ארבעין בעשרין, וכתוב מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וגו'. נמצא כל העולם כולו אחד משלש אלפים ומאתים בתורה.

רש"י: לא פירשו - איזהו קץ שיעורה. ויפרש אותה לפני - מגילת תורה שבעל פה הראהו. וכן הוא אומר - דקנים לשון פורענות הוא. והגה - לשון שמחה. עשרים באמה - אמה של הקדוש ברוך הוא. ורחבה עשר - כשהיא עפה, היינו כפולה. כי פשטת - לכפילתה, הויה עשרים בעשרים. כי קלפת לה - דתשים קליפה זו בראש חבירתה, שיהא כל כתיבה מצד אחד. הויה לה ארבעים - אורך, ברוחב עשרים. ושמים בזרת תכן - מדת עולם חצי אמה על חצי אמה, צא וחשוב כמה חצי אמה על חצי אמה יש במגילה, ותמצא שלש אלפים ומאתים, כיצד, עשה מעשרים אמה רוחב רצועות של רוחב חצי אמה - הרי כאן ארבעים רצועות, וכל אחת ארבעים אמה לאורכה של מגילה - הרי אלף ושש מאות אמה אורך, שהן שלש אלפים ומאתים זרתות.

⁷ ואין שייך להשיג את כולה

⁸ זוהר כרך א (בראשית) פרשת וישב דף קפה עמוד א: רבי אלעזר אמר היא תשיחך מאי היא תשיחך בגין דאף על גב דהשתא יקומו מעפרא אורייתא לא יתנשי מנהון דהא כדון ידעון כל ההיא אורייתא דשבקו כד אסתלקו מהאי עלמא ההיא אורייתא נטירא מההוא זמנא ותיעול במעיייהו כמלקדמין ואיהו תמלל במעיייהו וכל מלין מתתקנן יתיר מכמה דהוון בקדמיתא דהא כל אינון מלין דאיהו לא יכיל לאדבקא לון כדקא יאות ואיהו אשתדל בהו ולא אתדבק בהו כלוה עאלין במעווי מתתקנן ואורייתא תמלל ביה

שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות תלמוד תורה פרק ב סעיף יג: יש לאדם לעסוק בכל התורה גם בדברים שלא יוכל להבין ולעתיד לבא יזכה להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה ולא השיגה מקוצר דעתו:

⁹ זוהר כרך ג (במדבר) פרשת שלח לך דף קסט עמוד א: חדי ר"ש ואמר אלמלי לא זכינא למשמע אלא מלה דא די לי למהו חדי דזכינא למשמע מלין דקשט דההוא עלמא

זוהר כרך ג (במדבר) פרשת שלח לך דף קעא עמוד ב: אר"ש כמה מתיקין מלין דשמענא, זכא חולקא דידי דזכינא לכל האי למשמע זכא יומא דנפיקנא הכא

¹⁰ בראשית פרק ב פסוק טו: ויִקַּח יְהוָה אֶת־הָאָדָם וַיְנַחֵהוּ בְּגֶן־עֵדֶן לְעַבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

¹¹ ספר פרדס רמונים - שער לא פרק ו: בריאת אדם הראשון כי ה' עבודתו בעיון ובכונה ובלימוד והשכלת הנסתרות מסודות המצוות העליונות לבד. מטעם כי לא היה צריך אל לבוש עולם המעשה דהיינו לבוש ג"ע שלמטה כמבואר ב'הקודם'. וענין זה מוכרח ואלין כוונת רז"ל (בזהר בראשית דכ"ו ובתקוה כ"א דס"א ופ"ה) לעבדה ולשמרה (בראשית ב). לעבדה אלו מצות עשה, ולשמרה אלו מצות לא תעשה. וראוי לחקור וכי בג"ע נצטרך אדם לחרוש עד שנצטוו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו כו' והלא אחר גורשו מג"ע נאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם (שם ג). ומזה נקיש אל השאר לקט שכחה ופיאה ומעשר עני שאם אין חריש וקציר לקט שכחה ופיאה מהיכי תיתא. ועוד עני גר יתום ואלמנה איך שייך התם והאריכות בזה ללא צורך. אמנם הכונה על המצות העיוניות ר"ל השכלת רוחניותם. לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו פ"ל לא תיחד שתי הקליפות האלה יחד. וזהו במשכו אחריהם נותן להם כח להתייחד ח"ו. וכן ענין עטיפת ציצית פ"ל שישפיע אור אל המלכות ויקשטה בקשונים ההם שהם ד' ציצית ד' כנפים וכו' כמו שנדרש בזה שהם פנימיות התורה. וזה היה עקר עבודתו ואין לו שם במעשיות חלק כלל.

¹² ספר פרדס רמונים - שער לא פרק ו: וכמו שהנשמה נתלבשה לבוש גופני כן התורה נתלבשה לבוש גופני. ובחזרתו אל פנימיותו ויפשוט הבגדים הגופניים גם התורה תפשוט בגדיה ויובנו כלליה ופרטיה ודיקדוקיה וסודי משניותיה בפנימיותה וזהו עסק הצדיקים בג"ע.

להחזיק את התורה מחמת גדלה, שהיא גדולה כמה וכמה פעמים מזה העולם והיא מצומצמת עד למאוד, וְשֶׁם בֶּגֶן עֵדֶן תִּזְכּוּ לשמוע את המשפטים, ושמרתם ועשיתם אותם פירוש, כי שֶׁם תִּזְכּוּ לשמור ולעשות התורה כאדם הראשון בֶּגֶן עֵדֶן קודם החטא. ועל כל זאת ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד פירוש, בזה העולם גם כן ישמר לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך¹³ וקל להבין.

או יאמר, וְהִיא עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרָתָם וְעִשְׂיָתָם אֹתָם וְשִׁמְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד וְגו'. הנה כבר עמדו עליו כל המפרשים ראשונים ואחרונים מהו לשון 'עקב'. גם צווחו כולם על פירוש רש"י שפירש 'עקב' - עקב ממש, ולא פירש מלשון (בראשית כו ה) ¹⁵ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקִלְיָה¹⁶, עיין במפרשים¹⁷. גם יש לדקדק, פתח בלשון רבים 'תשמעו' ו'שמרתם' ו'עשיתם', וסיים בלשון יחיד 'ושמר לך' ו'אהבך', עיין גם כן במפרשים¹⁸.

ונראה לי בדרך רמז, כי ידוע לכל המחברים עצמם לצדיקים כמה גדול כח ההתחברות, כאמרם ז"ל (תו"כ כו ז) ¹⁹ אינו דומה המרובים העושים המצוה למועטים. כי הגם שיהיה גדול למאד מאד והוא ביחדי עושה דבר מצוה, ורבים קטנים במדריגתם עושים גם כן המצוה הזאת בעצמה, אף על פי כן הרבים ההם יותר עושה מצותם פירות למעלה מגדול הזה, הגם שהוא גדול למאד בצדקתו. נמצא ממילא יובן, שבחתיאסוף יחד בני ישראל - הוא דבר גדול למאד; רק העיקר הוא, שכל אחד ואחד הנאספים אל הצדיק אל יחשוב לעצמו כלל לְדָבָר וְיֵשׁ, שהוא נחשב לְצַדִּיק או לאיזה דבר בין החברותא קדישא²⁰ - רק שידאג כי אולי חלילה הוא אינו ראוי להיות סניף לדבר מצוה ההיא, והלואי שלא יפגום החברותא קדישא על ידי מעשיו. והגם שלפי הנראה הוא אדם גדול - אף על פי כן יפשפש במעשיו ויחשוב כן כנ"ל, וכן כל אדם מחברותא קדישא יחשוב כן כנ"ל. ובפרט האיש הצדיק הנאספים אליו יחשוב כן, כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא²¹ ויבטל את עצמו לגמרי.

וזה ידוע, שכל בִּי עשרה שכינתא שְׁרָא (סנהדרין לט א)²², והוא קומה שלימה כידוע, ובקומה שלימה יש ראש וידים ורגלים ועקבים, כידוע מדברי קדושי עליונים²³. נמצא, שבהיות כל אדם נחשב את עצמו לאין בהחברותא קדישא - אזי נחשב לעצמו שהוא עקב בבחינת החברותא, והם בבחינת הראש והגוף והאברים העליונים, ובהיות כל אחד חושב את עצמו לכך - אזי המה פועלים שיפתח להם שערי שפע וכל טוב שבעולם, והעיקר נמשך על ידי האיש שהוא נחשב יותר לאין ועקב²⁴.

וזהו ביאור הפסוק הנ"ל והיה עקב תשמעו את המשפטים האלה פירוש, תשמעו הוא לשון 'אסיפה' כדכתיב (שמואל א' טו ד)²⁵ וַיִּשְׁמַע שְׂאִיל אֶת הָעָם, ורצה לומר והיה עקב תשמעו כי בשעת אסיפה ביחד את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם דהיינו להקדושה היא התורה הקדושה ולאיזה דבר מצוה, היה כל אחד עקב דהיינו בבחינת עקב דהיינו מדריגה התחתונה שבקדושה, בבחינת עקבים של הקדושה כנ"ל²⁶. וקאמר הפסוק שפיר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וְגו' בלשון יחיד, כי העיקר הוא אותו הצדיק היכול יותר לתפוס הבחינה שהיא יותר אין מכולם - על ידו הולך כל השפע, על כן מסיים בלשון יחיד ושמר וְגו' לך ואהבך והרבך וְגו' ודו"ק.

כֹּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּ וְגו'²⁷. צריכים לבאר מה שנאמר 'המצוה' לשון יחיד, הא הקדים הכתוב 'כל המצוה' - משמע כל המצוות²⁸. ופירוש מדרש אגדה (דב"ר ח ד)²⁹ מעצמות יוסף עדיין אין הראיה דומה לנידון, כי שֶׁם

¹³ אף שאין אתה משיג את עיקר התורה, אלא רק את הנגלה שבה

¹⁴ רש"י דברים פרק ז: (יב) והיה עקב תשמעו - אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעו:

¹⁵ בראשית פרק כו פסוק ה (תולדות): עֵקֶב אֲשֶׁר-שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקִלְיָה וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתֵי חֲקוֹתַי וְתוֹרָתִי שְׁנֵי

¹⁶ עקב - בעבור ששמע אברהם

¹⁷ ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) דברים פרק ז: (יב) והיה עקב את המצוות הקלות שאדם דש בעקביו וכו' קשה מנא לו דבר זה ולמה לא פירשו כפשוטו לשון בשביל כמו עקב אשר שמע אברהם בקולי

¹⁸ אלשיך על דברים פרק ז: ג. אומרו תשמעו ושמרתם לשון רבים, ואחרי כן אמר ושמר לך לשון יחיד.

¹⁹ מאור ושמש בראשית וישלח: וכל דבר שבקדושה יותר טוב לעשות באגודה מלעשות יחיד. אף כשיש להצדיק התבודדות ומתפלל ביחיד יוכל להרים עצמו יותר, ולעלות במעלות מעלות יותר מבהתפללו ביחד עם שאר העם, אף על פי כן יוכל להיות עליו קטרוג, ויכול ח"ו ליפול למטה. אמנם, בְּעִשְׂוֹת הדבר שבקדושה באגודה - אזי אין עליו קטרוג. והא ראייה, שאף שהצדיק מתפלל ומרים עצמו בעולמות העליונים, אף על פי כן אינו יכול לומר קדושה בפחות מעשרה.

²⁰ כי דבר זה פוגם האהבה כפי שכתב: מאור ושמש שמות תצוה: שעיקר הדבר שמביא לאהוב אחד את חברו - הוא על ידי שכל אחד ואחד שפל ומבוזה בעיני עצמו, שמוצא תמיד חסרונות בכל מעשיו, ורואה את צדקתו ומעשיו של חברו, וגדול מאד בעיניו - על ידי כן אוהב את חברו והוא באחדות עמו. לאפוקי אם הוא גדול בעיני עצמו והוא בגאווה - אזי ממילא רואה חסרונות של חברו, ועל ידי כן הוא שונא אותו. לפי שחברו שפל מאד בעיניו.

²¹ ישעיהו פרק ב פסוק כב: (כב) חֲדָלוּ לָכֶם מִן-הָאֵלֹהִים אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאִפּוֹ כִּי-בְמָה נִחְשָׁב הוּא:

²² תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לט עמוד א: כל בִּי עשרה שכינתא שריא

²³ היינו שכל העשר ספירות מכוונים כנגד כל הקומה

²⁴ בת עין במדבר פרשת בלק: כי ע"ה השראת השכינה ית' בחי' מלכותו נשפע על ישראל כל טוב וברכה ושפע וחיים כמו שאמר המגיד ז"ל על מאמר חז"ל אין מזל לישראל פירוש בחינת אי"ן בחי' ענוה הוא המזל לישראל היינו כשישראל המה בבחינת אי"ן בחינת ענוה אז אותה בחינת אי"ן הוא מיזל וממשיך ומשפיע על ישראל כל טוב שפע וברכה וחיים כי ע"ה שמקבלים עליהם ע"ה ענוה בחי' קבלת עול מלכות שמים בשלמות ודבקים לקדושה ממילא בא להם כל טוב ונסתמו ונסתלקו מהם כל המקטריגים.

²⁵ שמואל א פרק טו: (ד) וַיִּשְׁמַע שְׂאִיל אֶת-הָעָם וַיִּפְקְדֵם בְּטָלָאִים מֵאֲתֵימָם אֶלְף רִגְלִי וַעֲשָׂרַת אֲלָפִים אֶת-אִישׁ יְהוּדָה:

²⁶ ופתח הכתוב בלשון רבים המדבר אל כל אחד ואחד

²⁷ דברים פרק ח: (א) כֹּל-הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וְרַבֵּיתֶם וּבִאתֶם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע יְקֹחַק לְאַבְתִּיכֶם: אלשיך על דברים פרק ח: (א) ראוי לשים לב אל אומרו כל המצוה ומהראוי יאמר כל המצוות. והנה במדרש (תנחומא ו) אמרו שהוא ללמד על כל המתחיל במצוה שאומרים לו גמור, וזהו אומרו כל המצוה, כלומר, כולה ולא מקצתה תשמרון לעשות, ועל פי דרכם זה יתכן בא ללמדנו שלשה למודים טובים אחד, לגמור את המצוה:

²⁹ דברים רבה (וילנא) פרשה ח סימן ד (נצבים): ד"א כי המצוה הזאת א"ר לוי בשם רבי חמא בר חנינא כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ובא אחר וגומרה נקראת על שמו שגמרה כיצד משה התחיל במצוה שנטל עצמותיו של יוסף עמו מנין שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף

לא היה מצוה³⁰ - רק מכח צוואת יוסף הצדיק. גם קשה, שמתן שכרה בצדה שכתוב 'למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ' שהיא חס ושלוש כעובד על מנת לקבל פרס, ואינו מן המדה³¹.

אך כפי אשר אמרנו לעיל, שיותר טוב ותיקון גדול לעשות מצוה באסיפת אנשים יראים ושלמים מלעשות ביחיד; ועיקר האסיפה היא, שכל אחד יהיה נחשב בעצמו לאין וְלֹכְהָ - רוח וְלֹכְהָ - נפש רק יכלול עצמו בחברים, ובפרט לכלול עצמו באיזה צדיק - וזאת היא היותר טוב, וצדיק נקרא 'כלי כידוע'³². וזה אמר הכתוב 'כלי המצוה רצה לומר, שאם רוצה לעשות איזה מצוה כתקנה באסיפת חברייה עובדי השם - אזי יכלול עצמו, הוא הלשון כל לשון 'כוללות' - שיכלול עצמו בחבריה, ובפרט לכלול עצמו בהצדיק הנקרא 'כלי שהוא הכולל, וזאת הוא המצוה אשר אנכי מצוה היום'³³.

ובדרך אחרת נוכל לומר לתרגם גם כן הקושיא שניה, שלא יהיה חס ושלוש כעובד על מנת לקבל פרס. כי יש כמה וכמה מצות אשר לא יוכל האדם לקיימם, כגון מצות התלויות בארץ, ומצות הנהוגות דווקא בזמן המקדש; ולא יאמר אדם שהמצות התלויות בארץ או במקדש שאין נוהגים כעת בגלות המדבר - אם כן פטור אני מהם ולא יעלו על זכרוננו; אכן לא כן הדבר, כי כל איש מבני ישראל מחויב להקציר עצמו ולדאוג שיוכל לקיים כל התורה עם כל המצוות³⁴. ואף על פי שבלתי אפשרי לקיימם בגלות המדבר מחויב לדאוג על זה, ולצפות בכל עת מתי יבוא עת רצון לגואלינו, ולהביא אותנו לארצנו, וכדי לקיים כל המצוות לעשות נחת רוח להבורא יתברך שמו.

לזה אמר הכתוב כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות, מלשון (בראשית לו יא)³⁵ וְאָבְיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר, שמחויב לשמור ולצפות³⁶ מתי יבוא עת הגאולה לקיים כל המצוות שנצטווה, לעשות נחת רוח להבורא יתברך שמו. לזה אמר הכתוב למען תחיון ורבייתם וירשתם את הארץ שהשי"ת יגאל אותך ותבא לארץ ישראל ולבית המקדש, ותוכל להפיק רצונך לקיים כל המצוות התלויות בהם, לעשות נחת רוח להבורא ברוך הוא וברוך שמו, והבן

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירָאָה וּגו'³⁷. בגמרא דברכות (לג ב)³⁸ אטו יראה מילתא זוטרתא היא, אֵין - לגבי משה מילתא זוטרתא היא, משל למי שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו - דומה לו ככלי קטן, קטן ואין לו - דומה לו ככלי גדול. ויש להתבונן במאמר הזה, כי אין המשל דומה לנמשל; כי בשלמא כשמבקשים מאדם שיש לו כלי גדול - דומה לו באמת ככלי קטן, מה שאין כן כשמבקשים ממי שאין לו - דומה לו אפילו קטן ככלי גדול, וכאן הוא מבקש מישראל יראת שמים והוא דומה לכלי גדול - ואין לו. ומה זה 'לגבי משה מילתא זוטרתא היא', וכי מפני שהוא לגבי משה מילתא זוטרתא ודבר קטן - יאמר כן לכל ישראל 'כי אם ליראה' - והדרא קושיא לדוכתא³⁹.

עמו וגו' וע"י שלא הכניסן לא"י נקראת על שמן של ישראל שקברו אותן שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם אשר העלה משה ממצרים אין כתיב כאן אלא אשר העלו בני ישראל, ולמה קברו אותן בשכם משל למה"ד לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל חבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את הקנקן למקומו כך בשעה שמכרו השבטים את יוסף משכם מכרו אותו שנא' (בראשית לז) ויאמר ישראל אל יוסף הנה אחיך רועים בשכם א"ל הקדוש ברוך הוא משכם מכרתם אותו החזירו עצמותיו לשכם כיון שגמרו את המצוה נקראת על שמן הוי כי המצוה הזאת.

³⁰ דהיינו שלא היה מצות ה'

³¹ משנה מסכת אבות פרק א משנה ג: אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

³² צדיק הוא בבחינת ספירת יסוד. ונרמז בכתוב כי כל בשמים ובארץ

³³ ונתייבשה הקושיא מדוע אמר המצוה לשון יחיד הלא כל המצוה משמע כל המצוות שבאמת מדבר בלשון יחיד על כל מצוה ומצוה, ומה שאמר כל היינו שיעשה בהתכללות עם החבריה ועם הצדיק

³⁴ של"ה תורה שבכתב - הקדמה: כל אחד יקיים מהתנ"ך בפועל מה שאפשר לו לקיים, ואז כשעושה כן ומקיים בפועל מה דאפשר לו, והוא שש וששמ בעבודת השם יתברך ומוכן לקיים כל מה שאפשר לו לקיים, אז מה שאי אפשר לו לקיים הוא כאילו קיים, מאחר שהוא מוכן לקיים ואין המניעה מצדו רק מצד אחר. והנה על כל פנים נתקיימו התנ"ך בכל ישראל, דהיינו תורת כהנים נתקיימו בכהנים, וכן מצות יבוס למי שבא לידו היבוס, וכן כולם. ומי שלא היה אפשר לו לקיים, וקיים כל מה שאפשר, והוא עוסק בתורה לשמה, ופירוש 'לשמה' הוא כך, כשעוסק בתורה עוסק על מנת ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כלומר, שרוצה לקיים מה שימצא בתורה, מה שגזר מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לעשות, על כן אף שלא קיים מחמת שהיה בנמנע אצלו לקיים, אבל הוא היה מוכן לקיים, אז עולה לו כאילו קיים, כי הוציא לפועל מנח הכנה שלו. ועל זה רמזו רבותינו ז"ל (ברכות יא) חישב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה

³⁵ בראשית פרק לז פסוק יא (וישב): ויקנאו-בן אֶתִּיו וְאָבְיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר: שני

³⁶ קדושת לוי דברים פרשת עקב: כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם וירשתם את הארץ (ח, א). הכלל הוא, אפילו אם האדם אינו יכול לקיים כל המצוות, דהיינו מצות התלויות בארץ, יצפה לקיים המצוות, ועל ידי זה שמצפה זוכה לקיים. וזהו הרמז 'כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות', כלומר תצפה לעשות המצוות התלויות בארץ, ועל ידי זה יזכה לקיים. ולשון 'תשמרון' מלשון 'ואביו שמר את הדבר' (בראשית לז, יא), לשון מצפה (רש"י שם), ועל ידי זה 'ובאתם וירשתם את הארץ', תזכו לבוא לארץ לקיים המצוות:

³⁷ דברים פרק י: (יב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה יְקַוְךָ אֱלֹהֶיךָ שָׁאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירָאָה אֶת־יְקֹנְךָ אֱלֹהֶיךָ לִלְכֹּת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלֹא־הִגָּה אֹתוֹ וְלִעֲבֹד אֶת־יְקֹנְךָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ: (יג) לְשַׁמֵּר אֶת־מִצְוֹת יְקֹנְךָ וְאֶת־חֻקֵּי אֱשֶׁר אָנֹכִי מֵצֹוֹךְ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ:

³⁸ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב: ואמר רבי חנינא: הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים, שנאמר: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא? והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי: אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גגזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר: יראת ה' היא אוצרו! - אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא. דאמר רבי חנינא: משל, לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו - דומה עליו ככלי קטן - קטן ואין לו - דומה עליו ככלי גדול.

³⁹ מהרש"א [חדושי אגדות] מסכת ברכות דף לג עמוד ב: מלתא זוטרתא כו'. לכאורה אגופה דקרא הו"ל לדקדק כן דכי אם ליראה משמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש שמבקשים במשל דמייית לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כי אם ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ונראה ע"פ מ"ש כי היראה נחלקת לשני מינים. הא' היראה הטבעית ירא מעונש הפורעניות והוא דומה לכלי קטן. והב' יראה שכלית ירא מדבר הגדול ונראה כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וגו' והוא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופיה דקרא כי אם ליראה ודאי דהוי ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומלתא זוטרתא היא במעלה אבל ר"ח דקאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים משמע ליה טפי דהיינו יראה השכלית דאניה בידי שמים כי היא תלויה בבחינה אבל יראה הטבעית היא קצת בידי שמים לירא בעונש אחרים כמ"ש פ' הבע" (כו). אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראו אותי תקחו מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ח דמלתא זוטרתא היא מדמייית ליה מכי אם ליראה ואהא פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גגזיו כו' דודאי מיייר נמי ביראה השלימה שכלית שהיא ודאי דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהיא תלויה בבחינה האדם ולא מלתא זוטרתא היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וגו' ומשני אין דקאמרין דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולא משום דזוטרתא היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממששה שלא היה בידי לענשם בלי רשות ית' ב"ה וכיון דביראה השכלית השוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקדוש ברוך הוא קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל ממך כי אם

אך הענין כך הוא, דאיתא בגמרא (ירושלמי שבת פ"א ה"ג)⁴⁰ מה שעשתה חכמה עטרה לראשה - עשתה ענוה עקב לסוליתה, מה שעשתה חכמה עטרה לראשה כו' - דכתיב (תהלים קיא י) **רִאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֶת ה'**, הרי הוא יראת שמים עטרה לחכמה; עשתה ענוה עקב לסוליתה - שנאמר (משלי כב ד) **עֲקֹב עֲנָה יִרְאֶת ה'**, הרי אצל ענוה היראה היא עקב שלה. להבין זאת הכלל הוא, בודאי העיקר החכמה דהיינו התורה תלויה ביראת שמים, כדאיתא במסכת שבת (לא ב) **חֲכָל עַל דָּלִית לִיה דְּרִתָּא וְתִרְעָא לְדִרְתָּא עָבִיד**, כי העיקר הוא ללמוד תורה בלהב אש ובאימה וביראה כתינתה מתוך האש, ורתת וזיעה⁴⁴. והמדריגה הזאת היא מדריגה קטנה, ונקראת יראה והיא מדת מלכות⁴⁵. ויש מדריגה אחרת למעלה - והיא מדת ענוה⁴⁶, דהיינו שדבוק עוד יותר למעלה בעולמות עליונים עד אין - סוף ברוך הוא וברוך שמו, וְשֵׁם לֹא שִׁיד אִימָה וּרְתָת וְזִיעָה וּפְחַד, כי מחמת דביקות שהוא דבוק עד אין - סוף כביכול באהבה ובחיבה לא שייך שם פחד ורתת וזיעה; רק יִרְאָה על כל פנים צריך גם כן, ובושה [כמבואר ברש"י ז"ל פרשת בחקותי על פסוק (ויקרא כו יב) **וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכָם** - אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים ממני, יכול לא תיראו ממני - תלמוד לומר 'והייתי לכם לאלהים'. הגם שאין זה הענין ממש - מכל מקום מבואר למבין הדוגמא מזה הענין⁴⁸, וקל להבין]. לפי זה מבואר המאמר הנ"ל מה שעשתה חכמה עטרה לראשה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' עשתה ענוה עקב לסוליתה כנ"ל⁴⁹, ודי למבין. וידוע שמדריגת משה רבינו ע"ה היתה, שהיה עניו מאד

וּמִשֵּׁם בְּאֶרֶץ הַפְּסוּק הַנִּיל; **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל 'מֵה' ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מַעֲמָךְ**, דהיינו שהוא מבקש ממך מדריגת מה שהוא ענוה⁵⁰. וקאמר אחר כך כי אם ליראה פירוש, שאף על פי כן יהיה לו יראה, הגם שלא שייך רתת וזיעה ופחד - אף על פי כן צריך לירא כנ"ל באריכות.

וזה ביאור המאמר בברכות, שמקשה הגמרא אטו יראה מילתא זוטרתא היא שהמקשה הבין פירוש הפסוק כפשוטו, שהשי"ת שואל מעמך רק ליראה כנ"ל, והוקשה לו אטו יראה מילתא זוטרתא היא. ומשני הגמרא אין לגבי משה כו' פירוש, מדריגת משה שהיא ענוה, יראה - מילתא זוטרתא היא כנ"ל⁵¹. ושפיר מביא המשל כלי גדול ויש לו - דומה ככלי קטן⁵², כי לגבי ענוה - יראה מילתא זוטרתא היא, שְׁמָה שעשתה חכמה עטרה כו' - עשתה ענוה עקב לסוליתה כנ"ל, ודו"ק

או יאמר, לתרץ הגמרא הנ"ל³⁸. עוד קושיא אחרת, כי הגמרא מתרצת 'אין - לגבי משה מילתא זוטרתא היא', הא מבואר הכתוב 'ללכת בכל דרכיו ולאחבה אותו', אטו ללכת בכל דרכי ה' היא מילתא זוטרתא לגבי משה, הא ביקש (שמות לג יג) **הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ**⁵⁴, מבואר שלא היה מילתא זוטרתא לגבי משה ללכת בכל דרכי; כי בוודאי לא מילתא זוטרתא אף לגבי משה ללכת 'בכל דרכי ה'

אך נראה לבאר, שכבר הקדמנו בפרשת ואתחנן, שאין לאדם לבקש השגות גדולות ונפלאות ממנו לעלות במעלות עולמות עליונים, כי אין זאת מגדר ענוה; רק מחויב לעבוד השי"ת בלב שלם, וההשגות העולמות העליונים ממילא יבואו לו כפי אשר יחנן אותו השם, עיין שם באריכות ותמצא נחת⁵⁵.

וזה נרמז בזה הפסוק שאמר משה **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מֵה' ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מַעֲמָךְ** רצה לומר, השאלה הזאת ה' שואל מעמך, ומה היא השאלה - מפרש הכתוב **כִּי אִם לִירְאָה אַתְּ ה' אֱלֹהֶיךָ לִלְכַת בְּכָל דְּרָכָיו** רצה לומר, שיהיה לך יראה מלכת בכל דרכי השם יתברך, היינו שיהיה לך יראה ופחד מלבקש להשיג השגות גדולות בדרכי השם, כי אין זאת מגדר ענוה. ויראה כזו היתה באמת זוטרתא לגבי משה⁵⁶, וקל להבין

ליראה אותו כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמצויה גם כן לגבי ב"ו קטן דהיינו יראה הטבעית דאין לו שהיא קצת ברשות הקדוש ברוך הוא כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ודו"ק:

⁴⁰ תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק א הלכה ג: א"ר יצחק בר אלעזר מה שעשת חכמה עטרה לראשה. עשת ענוה עקב לסוליה דכתיב ראשית חכמה יראת ה'. וכתב עקב ענוה יראת ה'.

⁴¹ תהלים פרק קיא פסוק י: **רִאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֶת ה'** יִקְוֶה שְׁכָל טוֹב לְכָל־עֲשִׂיהֶם תִּהְיֶה לְעַמְּדָת לְעַד:

⁴² משלי פרק כב פסוק ד: **עֲקֹב עֲנָה יִרְאֶת ה'** יִקְוֶה שְׁכָל טוֹב לְכָל־עֲשִׂיהֶם תִּהְיֶה לְעַמְּדָת לְעַד:

⁴³ תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד ב: מכריז רבי ינאי: חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד.

רש"י: ותרעא לדרתא עביד - שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים.

⁴⁴ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כב עמוד א: דתניא: והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע;

מאור ושמש שמות משפטים: נמצא למידין מכאן, שהתורה אינה ניקנית לאדם אלא אם כן לומד באימה וביראה וברתת וזיע; וכל לימוד התורה ועשיית המצות - צריכין להיות וללמוד בהתלהבות גדול, דהיינו ברתת וזיע, כמו שקיבלו אבותינו את התורה על הר סיני.

⁴⁵ תיקוני זוהר תקונא תלתין ותלת דף עז עמוד א: יראת י"י דא שכינתא מלכות קדישא

⁴⁶ שהרי היראה היא עקב הענוה

⁴⁷ ויקרא פרק כו פסוק יב (בחקותי): **וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכָם וְהִיְיִתִּי לָם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיֶינִי לָעָם**:

⁴⁸ גם במדריגה של התקרבות כזו צריך יראה

⁴⁹ שמדריגת הענוה גדולה ממדריגת היראה

⁵⁰ כמו ונחנו מה

⁵¹ לגבי משעומד במדריגת משה אצלו היראה היא מדריגה קטנה

⁵² ולא קשה וכי מפני שהוא לגבי משה מילתא זוטרתא ודבר קטן יאמר כן לכל ישראל? כי באמת לכל מי שמחזיק במדריגת ענוה הוא דבר קטן, וזה לשון הכתוב מה ה' שואל ממך, דהיינו בחינת מה, ואז כי אם ליראה

⁵³ שמות פרק לג פסוק יג (כי תשא): **וְעַתָּה אִם־נָא מַצְאִתִּי אֵן בְּעֵינַי הוֹדַעְנִי נָא אֶת־דְּרָכֶיךָ וְאֶדְעָךָ לְמַעַן אֶמְצָאֲכֶן בְּעֵינַי וְיָרָא ה' עִמָּךְ הַגּוֹי הַזֶּה**:

⁵⁴ דהיינו מידותיו ית', שהרי בתשובת אותה שאלה הודיע ה' את ה"ג מידות וענינם הוא ההליכה בדרכי ה'.

⁵⁵ מאור ושמש דברים ואתחנן: כי אין לאדם אף שהוא צדיק גדול, אין לו לבקש השגות גדולות - רק מחויב לעבוד להשם יתברך מיראה ומאהבה ובמעשים טובים. והשגות בעולמות עליונים - יבואו לו ממילא כפי יִחְנֶן אותו השי"ת. כי כאשר יבקש האדם השגות גדולות - הוא אינו מדרך ענוה,

⁵⁶ כי מדריגתו היא ענוה, ויראה זו היא מצד הענוה. ובצד מה לגבי ישראל היא יותר זוטרתא כי הם יותר רחוקים מהשלימות ובודאי יש להם לירא מלבקש השגות גדולות